

Med slepoto in zaslepljenostjo

Strokovnjaki s področja sociologije čutil pravijo, da je 86 odstotkov vseh zunanjih zaznav, ki jih človek prejme, vidnih, 6 odstotkov je slušnih in le 8 odstotkov jih pripade drugim čutilom. Slep sem in čutim se dolžnega, da s temi podatki polemiziram. Prvih 18 let mojega življenja sem videl, drugih 23 pa ne. Tako poznam obe realnosti, slepo in videčo, in ju zato lahko primerjam v prvi osebi, subjektivno, česar mnogi ne morejo.

Živimo v družbi, v kateri je dominacija vida močno modificirala vse druge naše zaznave in tudi način našega miselnega dojetja realnosti. Naša civilizacija je civilizacija očitvidcev. Zdi se nam, da brez vida ne moremo prepoznati predmetov, razmerij med njimi ali obrazov. Že uporaba fotografij, oddaljenih naslednic renesančnih portretov, v osebnih dokumentih priča o tem, da če nam kateri od čutov lahko odgovori na vprašanje naše identitete, je to vid - čeprav je to, kar vidimo, samo videz in je z njim mogoče manipulirati podobno kot z drugimi stvarmi. Spremenimo lahko to, kar se prikazuje, ali način prikazovanja: sistemi leč nam stvari približajo ali oddaljijo, čeprav se v resnici niso premaknile. Letalo na višini nekaj tisoč metrov se nam zdi majhno, čeprav je v zraku enako dolgo in široko, kot je na tleh. Tudi naše oko je samo sistem leč.

Sploh se mi zdi potrebno že takoj pojasniti pojem "nadomeščati vid". Ko človek oslepi, mu ostala čutila ne nado-

mestijo vida, preprosto okrepijo se, razvijejo možnosti, ki jih organizacija zaznavanja pod hegemonijo vida ni dopuščala. Tudi pojem "kompenzacije" je zavajajoč. Po vseh teh letih slepote sem o tem trdno prepričan. Če ne bi oslepel, se ne bi nikoli tako polno zavedal svojega sluha, tipa, okusa in še nekaterih drugih sposobnosti, ki so se pokazale kasneje: sposobnost za orientacijo v prostoru, za zaznavanje oddaljenih predmetov s kožo, za izrazitejše zaznavanje sprememb v zračnem tlaku, za zaznavanje dela dneva po vonju, za prepoznavanje okoliške pokrajine iz avtomobila med vožnjo itn. Dojetje zaznavanja slepih kot nadomeščanja ali kompenziranja izgube vida gleda na slepoto kot na negativno količino in druge zaznavne sposobnosti postavlja v odnos z njo. Nanašanje vseh kvalitativno različnih sposobnosti zaznavanja na manjkajočo zmožnost videnja odkriva pogled na slepoto tistih, ki vidijo. Lahko bi dodal: in jih je strah, da bi jo izgubili. Dvomim, da je ta, ki je slep od rojstva, ta strah prinesel s seboj na svet v genih. Gotovo pa ga je kmalu začutil pri tistih, ki vidijo. Tudi s pojmi, kot je "kompenzacija".

Kako je s tistimi, ki nikoli niso videli, ne vem natanko. Kar jih poznam, imajo spomin in orientacijo odlično razvita. Včasih fantastično. Če pomislim na primer, ko sem imel priliko spremljati igranje šaha slepih na vlakcu, ali takrat v Škofji Loki, ko sem lahko opazoval slepega, ki se je s kolesom vozil v službo... To so bili še časi mojega slepčevskega vajenstva in te stvari so se mi zdele fenomenalne, zdaj, ko sme jim tudi sam mnogo bližje, mi niso več tako tuje. Je pa res, da postanejo slepim nekatere vsakdanje stvari sčasoma manj pomembne. Predvsem videz. Barva obleke, obleka sama, frizura, sivenje las, barvne kombinacije, ki jih ima na sebi, mu pomenijo predvsem to, kar pomenijo drugemu, do katerega mu je. Diderotov slepec pravi, da se oblači samo zaradi vremenskih razmer. Če bi bilo dovolj toplo, se sploh ne bi. Leto dni star otrok uporabi vid le za to, da predmet zagleda. Če ga hoče, če mu zbuja tek, steče do njega, ga vzame v roke in otipa s prsti, z zobmi okuša njegovo trdoto, z jezikom okuša. Njegov vonj prihaja z dihanjem. Kasneje najprej odpade preskus z usti, ostaneta le še tip in vid, nato samo še vid. Če odpade še ta, se tistim, ki ga imajo, res lahko zazdi, da je vsega konec. Potem pričnejo odkrivati pot ponovnega odkrivanja sposobnosti, ki so jih v otroštvu že imeli in odkrivati nove. Slepí prepoznavajo ljudi po glasu prav tako nezgrešljivo, kot jih videči po videzu. Ene in druge je mogoče prevarati.

Na hrbtni strani pojma "hendikep" jaha ideologija. Zakaj se pojem "hendikep" uporablja predvsem za ljudi, ki so *vidno* telesno prizadeti? Za srčnega bolnika, nosilca spodbujevalca srca

običajno ne rečemo, da je hendikepiran. Zakaj te oznake ne uporabljamo za družino, ki nima sredstev za preživljanje? Ali za alkoholika, ki tako družino ustvarja? Ali za koga, ki nima občutka za lepo? Tehnični izraz "hendikep", ki v športu pomeni izenačitev možnosti za zmago po močeh različno kategoriziranih tekmovalcev, so v resničnem življenju družbeno pogojena pravila vrednotenja možnosti za uspeh, ki "izenačujejo" samo tiste, ki odstopajo navzdol. Vrsta nepopolnega egalitarizma. Hendikep je vedno v spremstvu ideologije.

V nekem smislu je vsak človek hendikepiran. Vsakemu nekaj manjka, saj nihče ne čuti, kot da ima pri sebi vse, kar potrebuje. Vsak si v vsakem trenutku prizadeva kar se da razviti svoje možnosti in v tem smislu smo vsi na istem. Pečat ali stigma hendikepa sili človeka, da s poudarjanjem svojega položaja izsiljuje družbo in zase zahteva neko dodatno pomoč, ki je virtualno neskončna, in pri tem razvije osebnost, ki ni najbolj pozitivna. Odgovornost prenaša na drugega in s tem razvije odvisnostni značaj. Njegova odvisnost ni več odvisnost od njegovih realno manjših zmožnosti na določenem področju, pač pa odvisnost od presoje *drugih*, da je takšen in da zato potrebuje pomoč.

Ko so hendikepirani povabljeni pred mikrofoni, sploh pa, če so uspešni, jih novinarji večkrat vprašajo, kaj kompenzirajo s svojim študijem na visokošolskih ustanovah, s svojim podjetništvom ali s tem, ko so kot slepci člani lovskih družin, da so pisatelji ali da gradijo hiše in si kupujejo luksuzne avtomobile. Vprašanje je perfidno ideološko. Predsednika republike ali smučarja, ki se v boju s stotinkami poganja po strminah, nihče ne vpraša, kaj kompenzira.

Težko si predstavljamo, da bi bil slepec lahko predsednik republike, ne vprašamo pa se, ali je predsednik republike lahko diabetični bolnik, ali ima umetne zobe, ali kadi. Človek lahko živi z diabetesom, vendar tudi zaradi slepote ne umre. Oba si lahko ustvarita družino, lahko se ukvarjata s športom ali kulturo, plačujeta davke. Med predsedniki težko najdemo take z opaznim hendikepom. V bivši SFRJ je pokojni predsednik do smrti pazil na to, da je ostal markantna figura z vsem bliščem, kamor je sodilo skrbno negovano lasišče, pokončno in seveda neokrnjeno telo. Maršala brez noge si ni bilo moč predstavljati. Nekdanji ameriški predsednik Roosevelt je ves čas svojega predsednikovanja presedel na invalidskem vozičku, ne da bi ljudje o njem govorili kot o hendikepirancu. Niti enega tehtnega razloga ni, zakaj slepi ne bi mogli opravljati visokih političnih funkcij. Njegove govorne in motorične sposobnosti niso prizadete,

problem spremstva in administracije pa je zanemarljiva tehnična malenkost. V praktičnem smislu torej ni problemov. Pa vendar celo jaz kot slep ne verjamem, da bi mi slep predsednik vlival zaupanje.

Večkrat sem bil priča temu, da so slepi spraševali tetraplegike, če bi zamenjali z njimi. Tetraplegiki so ponujeno zamenjavo kategorično odklanjali. Slepci prav tako. Polnočutni, ki ga postavimo pred izbiro gluhoti ali slepota, bo po dolgem omahovanju skoraj vedno izbral prvo, kar priča o močnem naboju grozljivosti slepote, čeprav je slepota kot invalidnost najbolj estetska, razen v primeru, ko se kdo poškoduje z eksplozivom in mu ostanejo sledovi na obrazu.

Vzemimo primer tistih, ki slepemu skušajo pomagati ob vstopu v avtobus. S fizično močjo ga skušajo dvigniti na prvo ali drugo stopnico, čeprav ni moč to, kar mu manjka. Manjka mu vid. Le roko mu je treba usmeriti na znan ročaj. Podobno se dogaja, ko mu skušajo pomagati najti pot med parkiranimi avtomobili. Krepko ga držijo za roko, kot da bi ga z grobo silo lahko usmerjali, čeprav so šibkejši od njega in zato nesposobni potrebne natančne modulacije pritiskov. Slepemu zadostuje le kratek in lahen namig v pravo smer. Ljudje, ki so me vodili tako, da sem se jih držal za ramo, so se večkrat čudili, kako to, da se ne naslanjam nanje in se jim ne obešam na komolec.

Vedno bolj se mi dozdeva, da so telo, njegov vonj, oblika, višina, konstitucija, barva in kvaliteta las nekako povezani. Glas svetlolaske je nujno svetel. Glas rajvolaske je srednji in toplejši. Glas črnolask pa je oster. Vonj svetlolask je ponavadi ostrejši in bolj prenicljiv. Rjavolaske nimajo izrazitejšega vonja. Prav tako je kost v zapestju, kjer se prične dlan, pomanjšana oblika bokov. Po laseh, ličnicah in bradi lahko ugotovim še marsikaj. Tako si lahko po zvoku glasu in otipu roke, morda še las in ramen, ustvarim celovito podobo ženske, ki me spremlja. Tudi slepi lahko z enako mero zmotljivosti kot videči ugotovi, ali mu ženska, s katero je v družbi, ugaja ali ne. Privlačnost drugega je tudi nevidna. Razen v začetku, ko sem bil kot moški in kot slepec še bolj neizkušen, se glede tega nisem še nikoli zmotil.

Večkrat se odpre vprašanje, kaj je to, kar slepec vidi, ko pa vendar v njegovem vidnem svetu zakoni optike ne veljajo in to, kar se mu prikazuje, niso barve in liki zunanega sveta. Večina ljudi si predstavlja, da slepec vidi črnino, vendar to ne drži. Kar vidi, je odvisno od njegovega počutja. Sam vidim svetlejšo meglo, ki pa se zelo razlikuje od tiste, ki jo je mogoče videti z očmi. Se pa jutranja razlikuje od večerne. Spreminja se tudi glede

na doživete napore. Če sem dobrega počutja, potem imam pred seboj rahlo modro nebo, posuto z zlatimi zvezdicami. Če sem nemiren in napet, vidim televizijski "sneg". To, kar se mi prikazuje, ima lahko mnogo odtenkov, ki so zelo rahločutno odvisni od zunanjih dražljajev. Spremeni se lahko že zaradi najmanjšega stresa, npr. avtomobilske hupe, zaradi novice, ki jo slišim, ali če se nepričakovano dotaknem mrzlega ali vročega predmeta. Vse je odvisno od napetosti in sproščenosti. A popolne teme ni.

Zadnja leta se mi dogaja nekaj novega. Na postajališčih ljubljanskih avtobusov večkrat poslušam zvok avtobusa, ki odpelje mimo mene, in sam pri sebi ugibam, katera številka proge je. Velikokrat zadenem. Stvar ni stoddotno zanesljiva, vendar tako pogosta, da se še sam temu čudim. Dogaja se mi tudi, da zaznavam barvo predmeta, ki ga imam pred seboj: vžigalnik, pepelnik, skodelica, bonbon, ki je zavrt v barvni papir. Primeri se, da kdo išče predmet, ključke, očala, daljinca ali podobno. Potrebujem le trenutek zbranosti in nato lahko z roko pokažem natančno v smer, kjer ga čutim. Izkáže se, da je pogrešani predmet v resnici ležal nekje v tej smeri. To lahko storim tudi v neznanem prostoru, kjer ne poznam razporeditve predmetov in navad stanovalcev. Tega si tudi sam ne znam pojasniti. Tretje oko? Ne vem. Ker taki in podobni zadetki pri ljudeh zbujaajo preveč začudenja in tudi dvom o moji popolni slepoti, zadnje čase redkeje eksperimentiram. Kljub temu, da imam s tem veliko veselja, ker v sebi odkrivam nekaj neznanega.

Opozoriti moramo na metaforično in simbolno vrednost besede "videti". Ljudje pravijo "vidim", kadar hočejo povedati, da vedo. V tem smislu tudi jaz vidim. Etimološko se povezanost med vedenjem in videnjem vleče vse tja do skupnega indoevropskega korena. Kako zelo je vednost povezana s sposobnostjo videnja, je še jasneje, če pogledamo, kakšne so ekspresivne rabe besede "slep". Slovar slovenskega knjižnega jezika ponuja naslednje ekspresivne pomene besede "slep": 1. ta, ki ne more razsodno misliti ali ravnati, 2. nenačrten, naključen, 3. ki zaradi čustvenega odnosa do nekoga ni kritičen, samostojen, 4. ki ne opravlja svoje funkcije, 5. ki ima izhod samo na enem koncu. Slepa jeza, slepi občudovalci, slepa pokorščina, slepo naključje, slepa kura zrno najde povedo vse o pomenskih obrisih slepote v naši kulturi. Povsem jasno je, da med ljudmi, ki komunicirajo z jezikom, v katerem je slepota obarvana s takšnimi konotacijami, slepec ne more postati predsednik. Ker slepi ne vidi, tudi vedeti ne more.

Ko sem imel petnajst let in sem še videl, so bile zame nudistične plaže le stvar pogovorov. Kot mulci smo oprezovali za dekleti, ki so se sončila, ali se bo kateri dalo kaj ugledati pod

kopalkami. Ko so prihajale iz vode smo pri tistih s svetlejšimi kopalkami na glas slutili, kaj se za njimi skriva. Ti pogovori so nas seveda zelo vznemirili. Zdaj se mi dogaja, da ležim na nudistični plaži, okoli mene kup deklet, vse gole in največkrat podrobno poznam njihova telesa. Pa me ne vzbujajo. Iz te otopelosti pa me zbudi vest, da je med kopalci tudi ženska, ki se ni slekla. Podobno kot nekoč tudi zdaj, ko sem slep, ugibam o tem, kar je prikrito tudi tistim, ki vidijo.

Ponavadi jaz vodim otroke v vrtec in nekega dne sem ocenil, da je dovolj, če otroka pospremim do glavnega vhoda, češ, naprej lahko gresta tudi sama in poiščeta vzgojiteljico, ki jima nato pomaga pri preoblačenju in ju pospremi v skupino. Vendar so mi na naslednjem sestanku povedali, da vzgojiteljice skrbijo, ker moji deklici prihajata sami v vrtec, in da bi ju radi sprejeli neposredno, kar pomeni tako, da sem kot oče poleg. Sprejel sem njihova pravila igre, a nerad. Pred dnevi, ko sva skupaj z ženo pripeljala otroka v vrtec, pa sem bil nemalo začuden. Pred nami se je ustavil avto, v katerem sta bila mali prijatelj mojih deklet in njegov oče. Poslovala sta se kar ob avtu in otrok je sam stekel v vrtec. Takoj se mi je zastavilo vprašanje: Česa se bojijo vzgojiteljice? Kaj se lahko zgodi mojim otrokom, kar se drugim ne more? Zdi se mi, da gre v tem primeru za diskriminacijo vzgojiteljic do mene, ki izhaja iz njihovega strahu pred lastno odgovornostjo. Prikrivajo si jo tako, da na račun moje slepote meni nalagajo dodatno. Hendikepiranost je tu samo njihova zaslepljenost pred mojo slepoto.

Luj Šprohar, diplomiral sociologijo na FDV v Ljubljani. Po profesiji pisatelj, član društva slovenskih pisateljev. Podiplomski študent teorije neodvisnega življenja hendikepiranih ljudi na Institutum Studiorum Humanitatis v Ljubljani.